

ทัศนะทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาระบบการทำฟาร์ม ที่นำไปสู่ถาวรภาพทางการเกษตร^{1/}

คำนำ

เมื่อได้รับเชิญให้พูดเรื่องทัศนะทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับถาวรภาพทางการเกษตร ข้าพเจ้ารับปากด้วยเข้าใจผิดว่าเป็นเรื่องการพัฒนาแบบถาวรภาพหรือการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งได้เคยศึกษาค้นคว้าอยู่บ้าง เมื่อถึงเวลาเตรียมเอกสารจึงค้นพบว่ามีความแตกต่างระหว่าง “การพัฒนาแบบถาวรภาพ” และ “ถาวรภาพทางการเกษตร” ด้วยเหตุที่ว่าคำว่า “ถาวรภาพทางการเกษตร” ได้กลายเป็นศัพท์เทคนิคเฉพาะซึ่งทางโครงการระบบการทำฟาร์มได้ทำการศึกษามาเป็นเวลานาน และมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้

ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงมีหน้าที่บรรยายเฉพาะเรื่องทัศนะทางสังคมศาสตร์แต่การจะให้ทัศนะทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับถาวรภาพทางการเกษตรได้ จะต้องพอจะเข้าใจว่า ถาวรภาพทางการเกษตรคืออะไร เอกสารภาษาไทยที่จะอ้างถึงมี 2 ชิ้น ชิ้นแรกคือรายงานการสัมมนา ระบบการทำฟาร์มครั้งที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2532 ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในการประชุมครั้งนั้นตามที่ปรากฏในเอกสารได้มีการพูดถึง “ถาวรภาพของการเกษตร” ไปบ้างแล้ว โดยคณะอาจารย์โครงการระบบการทำฟาร์ม มหาวิทยาลัยขอนแก่น นำโดยท่านอาจารย์สุจินต์ สิมาร์ักษ์* และคณะ นอกจากนี้ในรายงานการสัมมนาได้มีบทความของท่านอาจารย์สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์** เรื่อง “ถาวรภาพของการเกษตรในระบบการทำฟาร์มอยู่ด้วย” ส่วนหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่ยังอ้างถึงคือ การเกษตรยั่งยืน : เกษตรกรรมกับธรรมชาติ ของกรมวิชาการเกษตร***

เนื้อหาที่จะกล่าวในการบรรยายครั้งนี้จะถือเป็นทัศนะส่วนตัวจากประสบการณ์ส่วนตัว และเป็นมุมมองทางด้านสังคมเท่านั้น

1/ อมรา พงศาพิชญ์ ผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* สุจินต์ สิมาร์ักษ์, พรรณทิพา ศรศรีวิชัย, แสง รวยสูงเนิน “ถาวรภาพของการเกษตร” รายงานการสัมมนา ระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 6 ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 27-30 มีนาคม 2532

** สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์ “ถาวรภาพของการเกษตรในระบบการทำฟาร์ม” รายงานการสัมมนา ระบบการทำฟาร์มครั้งที่ 6 ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 27-30 มีนาคม 2532

*** ชนวน รัตนวราหะ (บรรณาธิการ) เกษตรยั่งยืน : เกษตรกรรมกับธรรมชาติ, กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2534

ความหมายของคำว่าถาวรภาพทางการเกษตรและทัศนะทางสังคม

นอกจากเอกสารภาษาไทยที่กล่าวข้างต้น เอกสารภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับเรื่องถาวรภาพทางการเกษตรก็มีอยู่อีกจำนวนหนึ่ง เอกสารจำนวนมากให้ความสำคัญทางด้านเทคนิคที่ว่าอย่างไรจึงจะจัดการเรื่องดิน น้ำ พืช สัตว์ ฯลฯ ให้เกิดถาวรภาพทางการเกษตรได้ และคงจะต้องกล่าว ณ ที่นี้ให้เข้าใจตรงกันว่าคำว่าถาวรภาพทางการเกษตรคงจะเป็นเป้าหมาย ส่วนทางด้านเทคนิคท่านผู้เข้าร่วมสัมมนาคงจะมีความชำนาญตามสาขาวิชาของตนอยู่แล้ว และข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงเรื่องเทคนิคเหล่านี้ เพราะไม่มีความชำนาญ

เพื่อความกระชับและเพื่อความเข้าใจตรงกัน ข้าพเจ้าขอนำคำอธิบายความหมายของถาวรภาพซึ่งท่านอาจารย์ สุจินต์ได้เขียนไว้แล้วมาย้ำอีกครั้งหนึ่ง

แนวคิดของถาวรภาพที่มีผู้นิยมนำไปใช้มีอยู่สองสามแนวคิด เช่น ของ Gordon Conway (1986) ซึ่งกล่าวว่า ถาวรภาพของระบบนิเวศเกษตร (Agroecosystem Sustainability) หมายถึง ความสามารถของระบบในการรักษาผลิตภาพ (Productivity) ไว้ได้เมื่อมีปัจจัยมากระทบ แต่ไม่ได้รับุให้แน่ชัดไปว่า มีการคำนึงถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมหรือสังคมมากนักน้อยเพียงใด ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับถาวรภาพทางการเกษตรของ Altieri et al (1983) นั้น มีการกล่าวอย่างค่อนข้างละเอียดว่า ถาวรภาพจะเกิดขึ้นได้ระบบจะต้องพึ่งพาตนเองมีความหลากหลาย อยู่รอดในเชิงเศรษฐกิจ สังคม สอดคล้องกับระบบการปกครองและเน้นการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติไม่ใช้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไป ในทำนองเดียวกัน Douglass (1984) ได้เน้นว่าถาวรภาพทางการเกษตรนั้นต้องเป็นสภาวะที่เอื้ออำนวยให้เกษตรกรสามารถผลิตเพื่อสนองความต้องการอาหารในอนาคต โดยไม่สร้างภาระทางสังคม ซึ่งหมายถึงความเสียหายด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และไม่ทำให้เสียโอกาสหรือการกระจายรายได้ และได้สรุปไว้ว่า ถาวรภาพทางการเกษตรต้องพิจารณาปัจจัยสามประการ คือ เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และสังคมหรือชุมชน นอกเหนือไปจากนี้ Gips (1984) ได้เพิ่มปัจจัยด้านคุณภาพและมนุษย (Humaneness) เข้าไปด้วย อันที่จริงแล้วก็คือปัจจัยทางสังคมนั่นเอง (สุจินต์, 2532 : 397)

กล่าวได้ว่า การพิจารณาถาวรภาพทางการเกษตรจะต้องพิจารณาทางด้าน (1) เศรษฐกิจ (2) นิเวศวิทยา และสิ่งแวดล้อม และ (3) สังคมและมนุษย์ แต่ทั้งสามด้านนี้มีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้

คำถามที่ตามมาคือ การพิจารณาถาวรภาพทางการเกษตรทางด้านสังคมประกอบด้วยประเด็นอะไรบ้าง คำว่า “สังคม” ในที่นี้ใช้ในความหมายกว้างรวมเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับคนและชุมชน ทั้งชุมชนในระดับเล็กคือหมู่บ้าน และชุมชนระดับใหญ่ที่อาจเรียกว่า ประเทศ มีทั้งประชาคมชาติและประชาคมโลก ขณะนี้มีความจำเป็นที่จะต้องมองถาวรภาพทางการเกษตรและผลกระทบต่อประชาคมโลกด้วย

การจะให้ทัศนะทาง “สังคมศาสตร์” ตามที่ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายมาให้พูดนี้ จำเป็นจะต้องให้ความหมายของคำว่า “สังคมศาสตร์” ก่อน แท้ที่จริงคำว่า “สังคมศาสตร์” หมายถึงศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ทั้งหมด ทางด้านวิชาการรวมรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา จิตวิทยา และทางด้านวิชาชีพรวม นิเทศศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ พาณิชยศาสตร์ นิติศาสตร์ และสาขาวิชาอื่นๆ อีกหลายสาขา ฉะนั้นข้าพเจ้าจะขอให้คำว่า “สังคมศาสตร์” ในความหมายที่ครอบคลุมเกี่ยวกับเรื่องสังคมมนุษย์ทั้งหมด และอาจใช้เพียงคำว่า สังคม เพราะไม่ได้มองทางด้าน “ศาสตร์” หรือสาขาวิชาแต่มองประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับสังคม

ประเด็นทางสังคมเกี่ยวกับถาวรภาพทางการเกษตร

(1) ถาวรภาพทางการเกษตรและปรัชญาการพัฒนา

การมองเรื่องถาวรภาพทางการเกษตรจากทัศนะทางสังคมหนีไม่พ้นการมองจากปรัชญาการพัฒนาที่หน่วยราชการใช้ เมื่อมีการส่งเสริมถาวรภาพทางการเกษตรนั้น ในฐานะผู้ที่เคยทำงานเกี่ยวกับชุมชนและสังคม ข้าพเจ้ามีความยินดีที่นักวิชาการสาขาการเกษตรกำลังหาวิธีการเกษตรแบบใหม่มาทดแทนการเกษตรที่ได้เคยส่งเสริม ประสบการณ์เกี่ยวกับการถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรต่อชาวบ้าน เป็นประสบการณ์ที่ขมขื่น การพัฒนาระบบชลประทานในแผนพัฒนาตั้งแต่ฉบับที่ 1 เรื่อยมา และการปฏิบัติเกี่ยวกับเคยส่งเสริมและฮือฮาเมื่อสมัยแผนพัฒนาฉบับที่ 3 และ 4 เป็นการนำเสนอวิธีการเพาะปลูกแบบใหม่ให้เกษตรกร ด้วยทัศนะที่ว่า วิธีใหม่เป็นวิธีที่ดีกว่า ทนสมัยกว่า และเป็นหน้าที่ของชาวบ้านจะต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาที่ใช้ในช่วงนั้นคือการพัฒนาตามรูปแบบตะวันตก วิธีการเพาะปลูกเอาแบบมาจากตะวันตก แม้จะมีการทดสอบในห้องทดลองในประเทศไทยด้วย แต่แนวคิดพื้นฐานก็มาจากปรัชญาการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิต เพื่อเพิ่มอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้ทำกันถึงขนาดพยายามส่งเสริมการปลูกข้าวปีละ 3 ครั้ง ซึ่งปัจจุบันเราก็ค้นพบว่าไม่มีความจำเป็น เพราะผลผลิตข้าวจากการปลูกเพียงปีละ 2 ครั้งก็พอเพียงต่อความต้องการของตลาดภายในประเทศและตลาดโลกแล้ว

แนวคิดการพัฒนาตามปรัชญาของการเผยแพร่เทคโนโลยีตะวันตกตามรูปแบบที่คิดว่าเหมาะสมในสังคมตะวันตก มาสู่ประเทศด้อยพัฒนาเช่นประเทศไทยนั้น ทางด้านสังคมศาสตร์อาจเรียกว่าทฤษฎีการพัฒนาให้ทันสมัยหรือ Modernization Theory ซึ่งเน้นว่าการพัฒนาคือทำตามแนวทางตะวันตก ในสมัยนั้นนักวิชาการเกษตรและนักวิชาการสังคมศาสตร์ตั้งคำถามว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านหันมาใช้วิธีการที่นักวิชาการเห็นว่าดี เน้นเรื่องการถ่ายทอดเทคโนโลยีหนังสือเรื่อง Diffusion of Innovation ได้รับความนิยม เพราะนักการเกษตรต้องมุ่งหาวิธีการส่งเสริมเทคโนโลยี กรมส่งเสริมการเกษตรมอบหมายให้เกษตรกรตำบลกำหนดพื้นที่ส่งเสริมตามรูปแบบที่ทางกรมฯ อบรมมา

ความหมายของการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือ Technology Transfer ในช่วงนั้นคือการถ่ายทอดแนวเดียว จากบนลงล่าง ถ้าชาวบ้านไม่ทำตาม ชาวบ้านอาจมองว่าไร้ ถ้าหลัง เขย ไม่พัฒนา ในระยะนั้นยังไม่มีคำว่าเทคโนโลยีที่เหมาะสมหรือ Appropriate Technology ไม่มีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีที่รับมาให้เหมาะสมกับสภาพทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมของชุมชน

แล้วเราก็มารู้ว่า ข้าวพันธุ์ใหม่ต่าง ๆ High Yielding Variety ที่ส่งเสริมในช่วงของ “ปฏิวัติเขียว” ต่างก็มีข้อดีข้อเสีย ต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์มากต้องใช้ยาฆ่าแมลงมาก ยากำจัดศัตรูพืช ฯลฯ

เมื่อนักการเกษตรค้นหาวิธีการทำการเกษตรที่ไม่เน้นเรื่องการเพิ่มผลผลิตมากนัก ก็เกิดการเสนอเรื่องการเกษตรผสมผสาน การเกษตรยั่งยืน การเกษตรธรรมชาติ และอีกหลาย ๆ อย่าง รวมทั้งการเกษตรแบบถาวรภาพด้วย ความคิดทางวิชาการเกษตรสอดคล้องกับปรัชญาการพัฒนาที่เปลี่ยนไปภายหลังแผนพัฒนาฉบับที่ 4 ในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 รัฐบาลมองการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะพื้นที่ ไม่ได้ใช้รูปแบบเดียวสำหรับพัฒนาประเทศทั้งประเทศ กลยุทธ์การพัฒนาใช้เรื่องมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง กลยุทธ์การพัฒนาเรื่องการมีส่วนร่วมนี้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านคิดเองได้ว่าต้องการจะทำการเกษตรรูปแบบใด และมีโอกาสปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกให้แตกต่างไปจากที่ทางกระทรวงเกษตรเสนอแนะให้ด้วยความคิดเรื่องชาวบ้านเอง ชาวบ้านล้าสมัย ชาวบ้านขี้เกียจจะลดลง อย่างไรก็ตาม แม้จะใช้แนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ความหมายของคำว่า “มีส่วนร่วม” ก็ถูกตีความโดยผู้ปฏิบัติแตกต่างกันไป มีทั้งการมัดมือ

หรือยึดเย็ดให้ บังคับให้เข้าร่วมในกิจกรรม เข้าร่วมแต่เพียงในนาม หนังสือของ Peter Oakley 1 ที่สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติจัดให้มีการแปลสะท้อนภาพนี้ได้ดีมาก*

ส่วนตัวแล้วข้าพเจ้าคิดว่าการเกษตรแบบถาวรภาพซึ่งไม่ได้มีเป้าหมายที่มุ่งเน้นการผลิตพืชชนิดใดชนิดหนึ่งเพื่อการส่งออก แต่ส่งเสริมให้ปลูกพืชตามความเหมาะสมกับพื้นที่ ให้มีความหลากหลายใช้บริโภคและขายไปพร้อมกัน และให้ความสำคัญต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมด้วยนี้ น่าจะเป็นวิธีการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยในระยะยาว ยิ่งในอนาคตที่ประเทศไทยจะมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาทางด้านเกษตร จึงควรเป็นการพัฒนาการเกษตรเพื่อคนไทย เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทย ขณะนี้เราไม่มีความจำเป็นที่จะมุ่งเร่งการผลิตทางการเกษตรเพื่ออยู่รอดแล้ว เรามีเวลาหยุดหันมาดูตัวเองเพื่อหาวิธีการทางการเกษตรที่ดีที่สุดสำหรับประเทศของเรา

ข้าพเจ้ามีประเด็นที่อยากปรึกษา ณ จุดนี้คือ จำเป็นหรือไม่ว่าเราจะมีรูปแบบการพัฒนาการเกษตรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง คำถามนี้เกิดจากสถานการณ์ในพื้นที่ที่องค์กรพัฒนาเอกชนพยายามนำเสนอรูปแบบการพัฒนาการเกษตรแบบธรรมชาติแบบผสมผสาน หรือรูปแบบอื่น ๆ แต่เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลยังคงได้รับคำสั่งจากทางกรมฯ ให้ส่งเสริมการพัฒนาพืชชนิดเดียวอยู่ จึงเกิดความสับสนหรือความไม่มั่นใจในระดับผู้ปฏิบัติ เกษตรตำบลผู้หนึ่งปรารภกับข้าพเจ้าว่า “ไม่รู้จะทำอย่างไรดีเพราะองค์กรพัฒนาเอกชนเขาแนะนำให้ชาวบ้านทำอย่างหนึ่ง ทางกรมฯ บอกให้ผมไปแนะนำอีกอย่างหนึ่ง ผมตกที่นั่งลำบาก”

เป้าหมายของการเกษตรแบบถาวรภาพที่มีลักษณะยืดหยุ่นและหลากหลายจึงเหมาะสมกับการพัฒนาในระยะปัจจุบัน ทางกรมฯ สามารถให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเกษตรหลาย ๆ รูปแบบ ให้เจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่ที่มีความรู้ที่กว้างขวางในรูปแบบต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านตัดสินใจเลือกวิธีการต่าง ๆ เอง นับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านคิดตัดสินใจเอง มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและดำเนินการ ตลอดจนเป็นผู้รับผลประโยชน์

(2) ถาวรภาพทางการเกษตรและผลกระทบต่อชุมชนและครอบครัว

ดังได้กล่าวมาแล้ว ปรัชญาการพัฒนาปัจจุบันมุ่งให้ความสำคัญแก่ชุมชนสังคมและตัวคนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน หนังสือที่เกี่ยวกับการพัฒนาใหม่ ๆ จะใช้ชื่อประเภท Farmer's First, Putting People First และอะไรทำนองนี้ นับเป็นนิมิตหมายที่ดี เพราะในอดีตเป้าหมายการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาซึ่งวัดด้วยผลผลิตหรือ Output ขณะนี้มีแนวโน้มให้ดูการพัฒนาด้วยการดูว่าคนเราดีขึ้นหรือไม่ในแง่ของสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต สภาพจิตใจ ซึ่งเรียกรวมทั้งหมดว่า “คุณภาพชีวิต”

*นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (แปล) แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท. แปลจาก Approaches to Participation in Rural Development เขียนโดย Peter Oakley และ David Marsden หนังสือแปลของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อันดับที่ 123, 2533

ในฐานะนักสังคมวิทยาและนักมนุษยวิทยา สิ่งที่สำคัญมากในการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีเสถียรภาพทางจิตใจ คือการอยู่ในชุมชนสังคมและครอบครัวที่มั่นคงการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเป็นการพัฒนาที่ชุมชนและครอบครัวไม่แตกสลาย ปัจจุบันมีความเป็นห่วงกันว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นและมีผลทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองกันมาก ทำให้ชุมชนล่มสลายได้ มีหลายหมู่บ้าน ที่หนุ่มสาวและคนวัยกลางคนอพยพไปทำงานที่อื่นกันหมด ในหมู่บ้านมีแต่คนแก่เลี้ยงเด็กที่พ่อแม่นำมาฝากให้ปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยง ถ้าสภาพชุมชนหมดไป ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนไม่มี สุขภาพจิตของคนเราจะเสื่อมเสียไปด้วย มนุษย์เรามีความต้องการความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การรักษาชุมชนให้เป็นหน่วยรวมกิจกรรมทางด้านต่าง ๆ ทางสังคมเป็นศูนย์กลางของการศึกษา การจัดกิจกรรมประเพณี การตลาด หรือเรื่องอื่น ๆ จะช่วยให้สภาพของสังคมสมบูรณ์ขึ้น มีความเป็น “คน” มากขึ้น การเกษตรแบบถาวรภาพมีลักษณะที่จะสนับสนุนให้ชุมชนยังคงเป็นหน่วยที่สามารถช่วยยึดเหนี่ยวคนไว้ด้วยกันได้อยู่

ในทำนองเดียวกัน การเกษตรแบบถาวรภาพยังเปิดโอกาสให้สมาชิกของครอบครัวยังอยู่ด้วยกันได้ สามารถเป็นหน่วยผลิตร่วมกัน ช่วยกันทำกิจกรรมทางการเกษตรและทางสังคมได้ ทางด้านครอบครัวแล้วการเกษตรแบบถาวรภาพเป็นรูปแบบที่เหมาะสมมาก ที่จะทำให้ครอบครัวไม่แตกสลาย ทุกคนทราบดีว่า การพัฒนาในประเทศที่พัฒนาแล้ว มีผลทำให้สภาพครอบครัวเลวลง อัตราการหย่าร้างสูงขึ้น ครอบครัวแตกแยกเพิ่มขึ้น และปัญหาสังคมจะตามมา ทางด้านสังคมแล้ว การเกษตรแบบถาวรภาพจะช่วยลดปัญหาสังคมของสังคมไทยได้ ถ้าครอบครัวสามารถทำหน้าที่เป็นหน่วยผลิตเต็มที่ ดูแลลูกหลานให้อยู่ในครอบครัวและทำงานด้วยกันแทนที่จะอพยพย้ายถิ่นไปทำที่อื่นและอาจสร้างปัญหาสังคมอื่น ๆ

ในฐานะคนที่เคยทำงานด้านผู้หญิงกับการพัฒนามา ข้าพเจ้ายังมองเห็นเพิ่มเติมว่า การเกษตรแบบถาวรภาพจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างชายหญิง เรื่องความเหลื่อมล้ำทางเพศจะไม่เป็นประเด็นปัญหา เพราะจะเป็นการอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่ตามเพศ นอกจากนี้ทางด้านโภชนาการและอาหาร การเกษตรแบบถาวรภาพส่งเสริมให้มีการผลิตอาหารเพื่อบริโภค มีอาหารครบ 5 หมู่ ไม่ขาดแคลนประเภทใดประเภทหนึ่งมากเกินไป ดังนั้นคงกล่าวได้ว่าเป้าหมายของการพัฒนาไปสู่ถาวรภาพทางการเกษตรน่าจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมและชุมชนได้ด้วย

(3) ถาวรภาพทางการเกษตรและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในหัวข้อที่หนึ่งได้กล่าวมาแล้วว่า รูปแบบการพัฒนาทางการเกษตรและปรัชญาการพัฒนาของประเทศมีลักษณะที่สอดคล้องกัน ระยะเวลาที่ปรัชญาการพัฒนาส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อเป้าหมายของการพึ่งตนเอง ปรัชญานี้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาสำนักวัฒนธรรมที่เรียกร้องให้มีการหันมาดูเรื่องความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น แทนที่จะนำแนวคิดแบบตะวันตกและวิธีการเพาะปลูกแบบตะวันตกมาส่งเสริมว่าเป็นแนวคิดวิธีการที่ทดสอบแล้วว่าดี การพัฒนาสำนักวัฒนธรรมเรียกร้องให้หันมาวิเคราะห์ตัวเอง ดูว่าของเดิมของเรามีอะไรดีบ้าง สิ่งใดยังใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม และสิ่งใดควรปรับปรุงแก้ไข แนวคิดวัฒนธรรมท้องถิ่นหันมาได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากว่าสิ่งที่รัฐบาลเคยนำมาส่งเสริมโดยคิดว่าทดสอบแล้วว่าดีนั้น อาจดีในตะวันตก แต่ไม่เหมาะสมกับบ้านเรา และขณะนี้ทางกรมวิชาการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตรก็ได้เห็นแล้วว่ามียางอย่างที่ยังส่งเสริมไปแล้ว และค้นพบว่าไม่เหมาะสมกับประเทศไทย

การศึกษาระบบคิดของชาวบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น Charles F. Keyes* แยกออกไว้เป็น 4 ขั้นตอน คือ (1) การแยกองค์ประกอบหรือจัดหมวดหมู่ของเรื่อง เช่น จัดเรื่องการเพาะปลูกไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกัน (2) หาเหตุผลของการจัดหมวดหมู่ของชาวบ้านว่ามีหลักเกณฑ์อะไรบ้าง เช่น การแบ่งแยกประเภทของดินและหิน ประเภทของพืชและสัตว์ (3) พิจารณาว่าชาวบ้านมีวิธีการให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร ทำไมพืชบางชนิดจึงมีคุณค่าสูงกว่าพืชบางชนิด (ไม่ใช้มูลค่าแต่คุณค่า) และสุดท้าย (4) ศึกษาโลกทัศน์รวมทั้งหมดว่าชาวบ้านมีทัศนะเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร เช่น มีทัศนะเกี่ยวกับการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์อย่างไร

การพิจารณาในแนวนั้น ไม่ได้หมายความว่า สิ่งที่ชาวบ้านทำดีทั้งหมดและเหมาะสมทั้งหมด แต่เป็นการเปิดโอกาสให้นักการเกษตรได้ศึกษาเรื่องการเกษตรจากมุมมองของชาวบ้านบ้าง การเข้าใจระบบคิด หลักการ เหตุผล ของวิธีคิด จะช่วยให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคงจะสื่อสารกันได้ง่ายขึ้น เป็นการแลกเปลี่ยน 2 ทาง ไม่ใช่ให้นักวิชาการเกษตรเป็นผู้ให้ฝ่ายเดียว ชาวบ้านเป็นผู้รับอย่างเดียวหรือถ้าไม่ยอมรับก็ทิ้งไว้ ไม่มีการขยายความคิดต่อไปให้กว้างขวางขึ้น

(4) ภาวะภาพทางการเกษตรและการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศโลก

ในการประชุมเรื่อง Global Change ที่เชียงใหม่ เมื่อเดือนมกราคม 2535 ได้มีการพิจารณา Human Dimensions of Global Environment Change Programme ซึ่งมองว่ามนุษย์ได้มีส่วนทำลายสภาพแวดล้อมและบรรยากาศโลกอยู่มาก จึงควรที่จะแก้ไขปัญหานี้**

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรคือ วิธีการเพาะปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ อาจมีการทำลายบรรยากาศโลกอยู่มาก แม้แต่การปลูกข้าวซึ่งทำให้มีการปล่อย Methane ออกมาก็มีส่วนทำลายบรรยากาศโลกเหมือนกัน หรือการปล่อยคาร์บอนและคาร์บอนไดออกไซด์ออกมาในการเพาะปลูกพืชบางชนิด ข้อสังเกตเหล่านั้นคงมีความจริงอยู่บ้าง แต่คงจะต้องพิจารณาว่าในระยะยาวแล้ว Methane ที่เกิดขึ้นจากการทำนามีปริมาณมากจนเกินไปและไม่เหมาะสมที่จะปลูกข้าวต่อไปหรือไม่ หรือการเพาะเลี้ยงชายฝั่งทะเลซึ่งทำลายป่าโกงกาง จะทำลายสภาพแวดล้อมและบรรยากาศโลกในระยะยาวเท่าใด รายละเอียดเชิงเทคนิคเหล่านี้คงจะเป็นหน้าที่ของนักวิชาการเกษตรที่จะต้องพิจารณา ประเด็นที่ข้าพเจ้านำมาพูดถึงคือการมองผลกระทบระยะยาว เป้าหมายของการให้เกิดภาวะภาพทางการเกษตรคงจะบรรลุได้ถ้ามองรายละเอียดในหลาย ๆ ด้านให้ครบ โดยไม่มุ่งประเด็นการแก้ปัญหาระยะสั้นแต่เพียงอย่างเดียว

*Charles F. Keyes. Approaches to the Study of Indigenous Knowledge System. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเครือข่ายสถาบันวิจัยเรื่อง "การศึกษาระบบความรู้พื้นบ้านในปัจจุบัน" มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 6-7 เมษายน 2535

** A Regional Workshop of the International Geosphere-Biosphere Programme : A Study of Global Change (IGBP) in collaboration with Human Dimensions of Global Environmental Change (HDGEC) Programme. Organized by IGBP and National Research Council, Ministry of Science, Technology, Chiang Mai Orchid Hotel, 13-17 January, 1992.

สรุป

สุดท้ายนี้คงจะกล่าวได้ว่า โดยรวมแล้วถาวรภาพทางการเกษตรซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาทางด้านการเกษตร คงจะนำไปสู่การพัฒนาที่ถาวรและยั่งยืนได้ และทางด้านสังคมแล้วคงจะมีส่วนช่วยให้เกิดการพัฒนาสังคมในลักษณะที่มีเสถียรภาพทางสังคมด้วย ตัวอย่างจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ญี่ปุ่นและอเมริกา ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในทั้งสองประเทศมีสหสัมพันธ์สูงกับความเสื่อมโทรมทางสังคม กราฟของการพัฒนาอุตสาหกรรมกับการพัฒนาสังคมมักจะสวนทางกัน ถ้าการพัฒนาการเกษตรอย่างถาวรภาพจะช่วยให้สภาพสังคมไม่เลวลงหรือเลวลงน้อยลง เป้าหมายของการเกษตรยั่งยืนก็เป็นเรื่องที่ควรส่งเสริม

บรรณานุกรม

- Chambers, Robert et al (editors) 1989 Farmer First : Farmer Innovation and Agricultural Research. London : Intermediate Technology Publications.
- Cerne, Michal M. 1991 Putting People First : Sociological Variables in Rural Development. Washington D.C. IBRD, World Bank/Oxford University Press. (Second Edition).
- Edward, Clive A. et al (editors) 1990 Sustainable Agricultural Systems. Ankeny, Iowa : Soil and Water Conservation Society.
- Keyes, Charles F. 1991 Approaches to the Study of Indigenous Knowledge Systems. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเครือข่ายสถาบันวิจัยเรื่อง "การศึกษาระบบความรู้พื้นฐานในปัจจุบัน" มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 6-7 เมษายน 2535
- กรมวิชาการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2534 เกษตรยั่งยืน : เกษตรกรรมกับธรรมชาติ, ชนวน รัตนวราหะ (บรรณาธิการ) กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม 2532 รายงานการสัมมนาระบบการทำฟาร์มครั้งที่ 6 จัดโดย โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม, มหาวิทยาลัยขอนแก่นร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ กรมวิชาการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตร, ขอนแก่น 27-30 มีนาคม 2532
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา 2533 แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท แปลจาก Approaches to Participation in Rural Development ของ Peter Dakley และ David Marsden หนังสือแปลของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อันดับที่ 123
- สุนัด ลิมาภิรักษ์, พรณทิพา ศรศรีวิชัย, แสง รวยสูงเนิน 2532 "ถาวรภาพทางการเกษตร" รายงานการสัมมนาระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 6, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 27-30 มีนาคม 2532
- สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์ 2532 "ถาวรภาพของการเกษตรในระบบการทำฟาร์ม" รายงานการสัมมนาระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 6 ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 27-30 มีนาคม 2532